

DLA doktori értekezés tézisei

Árendás Péter

A kontra mint kísézőhangszer a 20. századi
erdélyi vonós népzeneben

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok
besorolású doktori iskola

Budapest

2017

I. A kutatás előzményei

Az 1972-ben elindult magyarországi táncházmozgalom a néptánc, valamint a vokális és hangszeres népzene stílushű, anyanyelvi szintű elsajátítását és annak gyakorlati felhasználását tűzte ki célul. Felkeresni a még élő idős falusi adatközlőket, kikérdezni őket a korábbi időszak népszokásairól, és tőlük első kézből, személyes kapcsolat útján megtanulni repertoárjukat, játékstílusukat, a hangszerkezelés legapróbb elemeinek pontos megfigyelésével. Az eltelt 45 év alatt fiatal népzeneészek sokasága választotta ezt a zenei utat, autodidakta módon elsajátítva az így felfedezett tudást, és immár több generáció elért eredményei bizonyítják, hogy a klasszikus műzenétől sok tekintetben eltérő hangszerkezelés és zenei gondolkodásmód egy városi környezetben felnőtt fiatal számára is elsajátítható. A színpadokon vagy táncházakban folyó gyakorlati muzsikáláshoz a tudás átadását emellett most már komoly szakirodalom is segíti. A táncház-zenészképző tanfolyamok, majd az intézményes keretek között megvalósult népzeneoktatás immár számos oktatási anyagot, dallamgyűjteményt használhat a népzeneoktatáshoz. Ilyenek például a Népművelési Intézet által az 1980-as évek közepétől kiadott – majd a Hagyományok Háza által folytatott – *Hangszeres népzenei példatár* sorozat kötetei, mint például a *Bonchidai népzene (1991)*, *Vajdaszentiványi népzene (1992)*, *Kalotaszegi népzene (1998)*,

Ördögösfüzesi népzene (2008), Palatkai népzene (2013), Gömöri népzene (2016), Kapus vidéki népzene (2017). Ezek egy részében szerzőként vagy lektorként magam is közreműködtem. A füzetek egy-egy falusi zenekar repertoárját és játéktílusát mutatják be, rövid ismertetővel és nagy mennyiségű kottás lejegyzéssel. Ám ezek elsősorban gyakorlati célokat szolgálnak, és nem tudományos igényességgel készültek. Emellett azonban a népzenei anyag tudományos feldolgozása is zajlik, ennek eredményeként immár tekintélyes szakirodalom áll az érdeklődők rendelkezésére. A dolgozatom tárgykörében megszületett alapvető összefoglaló mű Pávai István *Az erdélyi magyar népi tánczene* című kötete (Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2012), valamint a témában évtizedek alatt elkészült szaktanulmányokból született *A magyar népi tánczene* című könyv. (Szerk. Virágvölgyi Márta – Pávai István, Budapest: Planétás Kiadó, 2000).

II. Források

Népzenei tárgyú dolgozat esetén Bartók Béla és Kodály Zoltán úttörő jelentőségű publikációiból kell kiindulnunk, ám azok főképpen a vokális anyaggal és azok rendszerezésével foglalkoznak. Ezek Bartók Béla *A magyar népdal* (1924), Kodály Zoltán *A magyar népzene* (1937), vagy az 1951-ben megkezdett *A Magyar Népzene Tára* kritikai összkiadás-sorozat máig megjelent tizenkét

kötete. A hangszerjátékkal, kiváltképp a vonós hangszerek előadásmódjával kapcsolatosan ezekben lényegesen kevesebb adalékra bukkanunk. Dolgozatom első részében a kontra típusú hangszerek, a kontraritmusok és a harmonizálási módok bemutatásához ennek ellenére több korábbi kötet és tanulmány is segítséget nyújtott. Lajtha László népzenei monográfiáit (1954–1962), Avasi Béla *A széki banda harmonizálása* (1954), Martin György *A néptánc és a népi tánczene kapcsolatai* (1965) című tanulmányokat, emellett Vargyas Lajos *A magyarság népzeneje* című könyvében a hangszeres zenéről, vagy Halmos Béla a széki bandáról írt fejezeteket kell kiemelni. *Az erdélyi magyar népi tánczene* című összefoglaló kötetében Pávai István hatalmas mennyiségű saját gyűjtései alapján von le általános érvényű következtetéseket, és tesz megállapításokat.

Csupán írásos dokumentumokat felhasználó zenetörténeti tárgyú dolgozattal szemben itt nagy mennyiségű audio- és audiovizuális felvétel áll rendelkezésünkre, melyekről pontosan tanulmányozható a falusi népzene játékmódja, törvényszerűségei. Ezek a gyűjtések legnagyobb részben a MTA BTK Zenetudományi Intézet, valamint a Hagyományok Háza archívumában találhatóak, és mára az interneten is könnyen hozzáférhetőek. Az utóbbi években több olyan, multimédiás DVD-ROM jelent meg, melyeken a korábban alig ismert hangszeres anyagok bárki számára

könnyen és rendszerezett formában elérhetővé váltak. A kontrajáték vizsgálata szempontjából kettőt mindenképpen meg kell említeni: Pávai István *Jagamas János népzenei gyűjteménye* (2014), valamint Pávai István *Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében* (2015). Számtalan eredeti népzenei gyűjtést tartalmazó egyéb CD került kereskedelmi forgalomba: vonósbanda viszonylatában a FolkEurópa által kiadott *Fekete Antal gyűjtései* sorozat 11 lemezét, a Fonó Budai Zeneház vagy a Hagyományok Háza által kiadott eredeti népzenei gyűjtéseket említhetjük. Kisebb részben más intézményekben és magángyűjtőknél is vannak eredeti hangszeres gyűjtések. Nehézséget elsősorban az ott hallható-látható zenei megnyilvánulások helyes értelmezése és azok precíz megfogalmazása okoz.

III. Módszer

A dolgozatban az Utolsó Óra gyűjtemény erdélyi részében szereplő kontrások egyéni játéktílusát tanulmányoztam. Gyűjtőként személyesen is volt módom többségükkel találkozni, sokukkal már azt megelőzően, vagy azóta többször is. Emellett rendelkezésemre álltak az ott készült hang- és videofelvételek. Ezeket egyfelől összevettem a kistájra jellemző általános stílusjegyekkel (kontraritmusok, harmonizálási mód), és megvizsgáltam, hogy azokhoz képest melyek egyezők és melyek különböznek. Az egyező stílusjegyek is

némileg máshogy mutatkoznak meg a muzsikuszemélyiségétől függően. A különbözőségek okát is igyekeztem megállapítani, nem mindegy ugyanis, hogy azok egyéni hiányosságból fakadnak, avagy más kistájról hozott zenei elemek, esetleg más külső behatásoknak köszönhetőek. Gyakran még a gyűjtési szituáció is alakíthat a pillanatnyi előadásmódon. Ilyen módon eldönthető, hogy az egyéni megoldások az adott stílus képét árnyalják, vagy éppen ellenkezőleg, néprajzi szempontból nem hitelesek. A zenészek kistáji besorolásait a *Magyar Népzenei Antológia* digitális összkiadás alapján végeztem, melyben Pávai István *A népi tánczene kistáji tagolódása Erdélyben* című fejezetét vettem alapul. Az adott kistájról jellemző tipikus stílusjegyek megállapításához elengedhetetlen az egyéb, azon a vidéken készült más hangszeres gyűjtések ismerete is. Muzsikusként pedig úgy érezhető meg legjobban az ilyen bandákban működő kohézió, ha sikerül velük együtt zenélni. Szerencsére az elmúlt 30 évben erre számtalan lehetőségem adódott.

IV. Eredmények

Dolgozatomban egyfelől igyekeztem összefoglalni a népi kontrázással kapcsolatban eddig felhalmozott tudást, ugyanis kifejeztem a Kárpát-medencei kontrajátékot bemutató tanulmány eddig még nem született. A korábban publikált szakirodalom általános érvényű

következtetései mellett Lajtha László már 1962-ben a *Dunántúli táncok és dallamok* előszavában felhívta a figyelmet a közösséget jellemző zenei anyag mellett az előadók egyéni sajátosságainak alapos vizsgálatára is. Ehhez vettem alapul az 1997–2001 között lezajlott Utolsó Óra gyűjtést. Egyfelől a gyűjtésekben és a terjedelmes anyag feldolgozásában magam is részt vettem, másfelől ez a jól dokumentált anyag még nem képezte dolgozat tárgyát. Tekintettel arra, hogy a teljes Kárpát-medencei gyűjtés mintegy 1250 órát tesz ki, az Utolsó Óra erdélyi anyagát választottam, ugyanis az a rész tartalmazza a legtöbbféle játékmódot, a legtöbb típusú kontrát, emellett gyűjtőként magam is leginkább abban a részben tevékenykedtem. A felvételek reprezentatív válogatását az ismertető tanulmányokkal kiegészített Új Pátria sorozat 68 kiadványa tartalmazza, melynek egyik sorozatszerkesztője voltam. Ezen kívül az Utolsó Óra gyűjteménynek egyéb irodalma nem jelent meg.

A Népzene Tanszéken immár 10 éve oktató tanárként, valamint országos népzenei versenyek zsűritagjaként naprakész rálátásom van arra, mely kistájak vonós népzenei divatosak, és melyek várnak még felfedezésre. Ez alapján bátran állíthatom, hogy az Utolsó Óra ma még ismeretlen gyűjtései közül sok érdeemes arra, hogy szélesebb körben is foglalkozzanak vele. Ehhez próbál hozzájárulni ez a dolgozat is.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenységek dokumentációja

Közel 35 éve foglalkozom a Kárpát-medence hangszeres népzenejével. A tavaly 30 éves fennállását ünneplő, Fonogram-díjas Tükrös zenekar alapító tagja vagyok, velük Magyarországon, Európában és a tengerentúlon eddig több száz koncertet adtunk és hét önálló albumunk jelent meg. 20 éven keresztül a Budapest Táncegyüttes és a Honvéd Együttes hivatásos népzéneszeként szintén több száz színpadi műsorban működtem közre, az együttes zenei vezetőjeként számos műsor zenei összeállítását bízták rám. Az együttes zenészeiből alakult Gázsa zenekarral további nyolc albumot készítettünk. A Kiss Gy. László tárogatóművésszel alkotott népzenei triónk eddig öt albumon hallható. Zenei szerkesztőként és zenei rendezőként eddig 46 népzenei albumot készítettem. Szerzőként vagy lektorként nyolc szakmai kiadványt, könyvet jegyeztek. A Bartók Rádióban évek óta készítek népzenei műsorokat, 2008–2010 között a *Néphagyomány zenész mesterei*, 2012 óta pedig *Népzene itthonról* címmel.

Az eddigi szakmai tevékenységem, valamint a fent említett lemezek, kiadványok pontos adatai tételesen megtalálhatók az alábbi nyilvános internetes oldalon:

<http://hagyomanyokhaza.hu/oldal/12718/>